

MARIAN GRZYBOWSKI, PIOTR MIKULI

Osiem dekad prawa konstytucyjnego porównawczego na Uniwersytecie Jagiellońskim

1. Wprowadzenie

W 2021 r. przypadła 20. rocznica utworzenia na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego Katedry Prawa Ustrojowego Porównawczego. Zgodnie z krakowskim obyczajem pracownicy jednostki postanowili uczcić ten skromny w dziejach UJ jubileusz zorganizowaniem ogólnopolskiego seminarium naukowego, które stanowiło inspirację do opracowania artykułów zamieszczonych w niniejszym specjalnym numerze „Przeglądu Konstytucyjnego”. Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie działalności naszej Katedry w kontekście tradycji badań porównawczych nad konstytucjonalizmem prowadzonych w Uniwersytecie Jagiellońskim.

2. Powojenne antecedencje. Katedra Prawa Politycznego i Katedra Prawa Państwowego

Wznowienie funkcjonowania Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego po wojennej pozodze łączyło się z przywróceniem działania Katedry Prawa Politycznego. Jej kierownictwo objął profesor Konstanty Grzybowski (1901–1970), eksmaturzysta Liceum im. Króla Jana III Sobieskiego w Krakowie,

absolwent Uniwersytetu Jagiellońskiego i słuchacz berlińskiej Handelshochschule, z doktoratem prawa z 1927 r., był redaktor naczelny krakowskiego konserwatywnego „Czasu”. Jego praca doktorska z 1927 r. pt. *Rozwój historyczny unitaryzmu i federalizm w Niemczech*¹, napisana pod kierunkiem Władysława Ludwika Jaworskiego, może być uznana za swoisty prognostyk profilu krakowskich tradycji konstytucjonalizmu porównawczego: ujmowania zjawisk ustrojowych w perspektywie historycznej i komparatystycznej, kojarzenia ewolucji myśli ustrojowej z praktyką jej ujmowania w przepisy prawa (przy uznaniu wielości możliwych ujęć i rozmaitej skali wdrażania), preferencji dla ujęć systemowych². Niebawem tożsamość badawcza Katedry została utrwalona kolejnymi publikacjami Profesora. W 1946 r. ukazała się drukiem *Demokracja angielska*, a w następnym roku *Polskie prawo polityczne. Cz. I, Państwo współczesne, Demokracja Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej*, ale i *Ustrój Związku Radzieckiego* (nieco mniej krytyczny wobec opisywanych zjawisk niż tego samego autora *Ustrój Socjalistycznych Republik Sowieckich*, wydany w 1929 r.) Publikacje te, wstęp do polskiego tłumaczenia konstytucji IV Republiki Francuskiej i wielokrotnie cytowane studium Montesquieu – *kompromis feudalno-mieszczański (w setną rocznicę „Ducha Praw”)*³ wyznaczyły profil badawczy krakowskiej Katedry. Doszły do tego: artykuł porównujący konstytucje landów amerykańskiej i francuskiej strefy okupacyjnej Niemiec⁴ i wstępy do polskiego przekładu ustaw zasadniczych obu państw niemieckich⁵. W 1952 r., po serii skryptów uniwersyteckich – do *Nauki o państwie* (1949) i *Polskiego prawa państwowego* (1951) – ukazał się szereg rozpraw z historii ustroju i historii myśli politycznej, znaczących drogę Konstantego Grzybowskiego ku historii doktryn politycznych i prawnych. W kolejnych rozprawach, publikowanych na łamach „Czasopisma Historyczno-Prawnego”, „Państwa i Prawa”, w serii wydawniczej *Odrodzenie i Reformacja w Polsce* oraz w esejach ogłaszanych w krakowskim „Życiu Literackim”, coraz częściej będą się pojawiać nazwiska Niccolò Machiavellego, Jeana-Jacques’a Rousseau, Charles’a de Montesquieu, ale także, przy zainteresowaniu myślą ruchów religijnych, Joachima z Fiore, Marcina Lutra, Thomasa Müntzera. Głośnym pożegnaniem z okresem przed październikiem 1956 r. był szeroko komentowany *Stalinizm w socjalistycznym prawie*

¹ W. Kozub-Ciembroniewicz, *Konstanty Grzybowski...*, s. 5.

² H. Olszewski, *Konstanty Grzybowski...*, s. 243–244.

³ K. Grzybowski, *Montesquieu...*, s. 3–19.

⁴ K. Grzybowski, *Konstytucja krajów...*, s. 68–83.

⁵ K. Grzybowski, *Wstęp...*

konstytucyjnym⁶. Kolejne książki Profesora – *Teoria reprezentacji w Polsce Odrodzenia* (1959) oraz *Galicja 1848–1914* – potwierdzały już stanowczy zwrot ku badaniom historycznym myśli i ustrojów. Zanim powstała pierwsza w Polsce katedra historii doktryn politycznych i prawnych, zaś profesor Grzybowski objął w niej stanowisko założyciela-kierownika, zdążył zgromadzić wokół siebie kilkusobowe grono młodych naówczas badaczy. Byli to Witold Zakrzewski (od 1946 r. jako asystent-wolontariusz, a od 1948 r. już z etatem) oraz Marek Sobolewski (od 1948 r.). Po kilku latach dołączył do nich Eugeniusz Zwierzchowski.

Witold Stefan Jakub Zakrzewski (1918–1992), rodowity krakowianin, absolwent V LO im. Augusta Witkowskiego, pochodził z rodziny o utrwalo-nych i podwójnych uniwersyteckich tradycjach. Syn adwokata Tadeusza Michała Zakrzewskiego (1877–1927) i Marii Jadwigi z domu Baranieckiej. Dziadek Witolda – Wincenty Walenty Ignacy Zakrzewski (1844–1918), herbu Pomian, syn Błażeja, właściciela Strzemeszna i uczestnika powstania styczniowego, słuchacz uczelni w Petersburgu, Jenie, Berlinie, Heidelbergu i Lipsku – był profesorem historii, rektorem Uniwersytetu Jagiellońskiego i członkiem Akademii Umiejętności. Z kolei kuzyn matki Witolda (Marii Jadwigi) – Marian Smoluchowski (1872–1917) – to światowej sławy uczony, genialny profesor fizyki teoretycznej UJ, a także zapalony taternik i alpinista. Po przeniesieniu się ze Lwowa do Krakowa Smoluchowski objął Katedrę Fizyki Doświadczalnej UJ po Augustie Witkowskim. Bezpośrednio przed niespodziewaną śmiercią został wybrany na urząd Rektora UJ. Wspomnienie o nim napisał między innymi Albert Einstein. Witold Zakrzewski miał za sobą dwa lata równoległych studiów regularnych na Wydziale Prawa UJ i w krakowskiej Wyższej Szkole Handlowej, szkolenie artyleryjskie w Szkole Podchorążych Rezerwy Artylerii oraz dyplom magisterski uzyskany w trybie tajnego nauczania uniwersyteckiego. Ze szkolenia wojskowego uczynił użytek już w kampanii wrześniowej, niszcząc czołg niemiecki i zyskując „za odwagę bojową” srebrny krzyż *Virtuti Militari*.

Marek Sobolewski (1925–1983), także krakowianin, niedoszły z powodu wojny abiturient Liceum im. Bartłomieja Nowodworskiego, wnuk senatora Rzeczypospolitej z lat 1928–1938, radnego Podgórze i prezydenta Krakowa Karola Rolle (1871–1954), zdążył wziąć udział w walkach w oddziale partyzanckim „Jędrusie” na Sandomierszczyźnie, być dwukrotnie rannym,

⁶ K. Grzybowski, „Stalinizm”..., s. 1053–1068.

ukończyć z pierwszą lokatą i stopniem porucznika szkołę oficerską i zameldować się w 1948 r. w Katedrze profesora Grzybowskiego.

Eugeniusz Zwierzchowski (1929–2018), z Grójca k. Zambrowa, najmłodszy z tej trójki, wkrótce dołączył do Zakrzewskiego i Sobolewskiego. Zwierzchowski, przy swych skomplikowanych losach powojennych (działał na rzecz utrzymania ustroju niesłusznego, co skazało go na dwuletni czas przemyśleń na warszawskim Mokotowie, bez swobody wyjścia poza spacernik), zaciągnął na studiach w nieco odległym od Warszawy Krakowie i po doskonałym magisterium u profesora Grzybowskiego dołączył w październiku 1956 r. do grona pracowników Katedry jako młodszy asystent⁷.

W 1962 r., w związku z powołaniem Katedry Historii Doktryń Politycznych i Prawnych, ster Katedry (już wówczas Prawa Państwowego) przejął ówczesny docent, a wkrótce (1964) profesor nadzwyczajny Witold Zakrzewski. Miał już za sobą autorstwo dwóch monografii o porównawczym profilu: *Działalność prawotwórcza w teorii niemieckiej* (Kraków 1959) oraz *Ustawa i delegacja ustawodawcza w Anglii* (1960). Z pras drukarskich schodziła jako trzecia *Działalność prawotwórcza w doktrynie francuskiej* (1962). Z kolei Marek Sobolewski miał obroniony doktorat z 1955 r. (o roli austromarksizmu w rewolucji 1918 r. w Austrii). Finalizował swą poczytną monografię *Od Drugiego Cesarstwa do Piątej Republiki* (Warszawa 1963), która na długo pozostała kopalnią wiedzy o ewolucji francuskich instytucji ustrojowych w warunkach zdwojonego zainteresowania Francją prezydenta de Gaulle'a i ustrojem V Republiki. Czujni funkcjonariusze urzędu cenzury długo nie mogli się przekonać do publikacji jego pracy habilitacyjnej o reprezentacji politycznej w demokracjach zachodnich, która w okrojonym kształcie ukazała się dopiero w 1972 r. w skromnym nakładzie serii wydawniczej *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Prawnicze*. Profesorem zwyczajnym został w 1974 r.

Podczas gdy Eugeniusz Zwierzchowski szlifował swój doktorat o głowie państwa w polskich projektach konstytucyjnych z lat 1928–1935 i sposobił się do jego obrony, do Katedry dołączyli jako kolejni asystenci: najpierw kielczanin Paweł Sarnecki (1963), a następnie krakowianka Barbara Dumnicka (wkrótce Radziewanowska). P. Sarnecki przyniósł w bagażu naukowym zainteresowania ustrojami państw niemieckojęzycznych: Szwajcarii, RFN oraz Austrii, B. Dumnicka zaś wysoko ocenione magisterium o referendum w V Republice oraz fascynację ustrojem i kulturą Francji. Po obronie

⁷ Wcześniej pracował w sierocińcu dla dzieci ofiar Holokaustu i zawodowo oprowadzał turystów po polskich górach. *W kręgu zagadnień...*, s. 6–9.

pracy doktorskiej (1966) E. Zwierzchowski, już od pewnego czasu mieszkańiec stolicy Śląska, na stałe (od 1968 r.) związał swe losy z katowicką filią UJ, która w 1969 r. dała początek Uniwersytetowi Śląskiemu. Tam przyszło mu pełnić funkcję dziekana, wieloletniego kierownika Katedry oraz dwukrotnie zaszczytną (choć niełatwą) funkcję prorektora. Po przejściu E. Zwierzchowskiego do pracy w Katowicach Katedra, poważnie obciążona dydaktyką na studiach stacjonarnych i zaocznych oraz po wyjeździe B. Radziewanowskiej do Francji, sięgnąć musiała awaryjnie po nowe kadry. Z pomocą w prowadzeniu zajęć podążyli stypendyści naukowcy: współautor niniejszego tekstu Marian Grzybowski, uczestnik prac koła naukowego przy Katedrze i asystent-stażysta profesora Stanisława Włodyki (wówczas wykładającego organizację wymiaru sprawiedliwości), oraz Jacek Czajowski, będący stypendystą naukowym. „Wpadł on w oko” profesorowi Zakrzewskiemu, będącemu recenzentem jego pracy (o Kole Polskim w parlamencie wiedeńskim) pisanej na seminarium profesora Stanisława Grodziskiego. Po wstępnej adaptacji w Katedrze J. Czajowski podjął egzotyczną wówczas tematykę systemów ustrojowych Ameryki Łacińskiej przy jednoczesnych (niezbyt zresztą systematycznych) próbach zaprzyjaźnienia się z językiem Cervantesa i Carpentiera. M. Grzybowski skoncentrował się na modelach relacji pomiędzy parlamentem a rządem. Ot, klasyka prawa konstytucyjnego.

Następnie do grona pracowników Katedry dołączyli Zbigniew Maciąg (zainteresowany problematyką niemieckiego systemu partyjnego) i Jerzy Jaskiernia (który po uzyskaniu stypendium zebrał w USA materiały do doktoratu o pozycji ustrojowej stanów i podjął badania porównawcze nad federalizmem kooperatywnym w USA i Kanadzie). Nieco później pojawił się Tadeusz Skrzypczak, imponując profesorowi Zakrzewskiemu, wówczas bezpartyjnemu członkowi prezydium rady wojewódzkiej, zainteresowaniem władzą lokalną. Następnie doszłusował Andrzej Kobos, fan fajki, ustroju brytyjskiego i elektroniki. Skala geograficzna i kulturowa zainteresowań ustrojowo-porównawczych uległa dość radykalnemu poszerzeniu. Zaczęły temu sprzyjać (od 1970 r.) z wolna rosnące w latach 70. możliwości wyjazdu za granicę dla pozyskania materiałów. Nie było wówczas Internetu, a kserografy należały do rzadkości, zaś zrobienie odpłatnej kopii kosztowało 10–20 centów przy pensji asystenckiej równowartości kilkudziesięciu dolarów. W sam raz na skserowanie tekstu średniej objętościowo konstytucji z niezbyt obszernym wstępem, przy wyjazdowym limicie 150 USD. Z takiej możliwości zebrania dokumentacji naukowej do doktoratu skorzystali Z. Maciąg (w czasie dwuletniego pobytu stypendialnego w Niemczech dzięki stypendium Fundacji von Humboldta) oraz J. Jaskiernia (w ramach wyjazdu do USA).

W tzw. międzyczasie swe doktoraty obronili M. Grzybowski i J. Czajowski, zaś P. Sarnecki, po napisaniu nagrodzonej pracy doktorskiej na temat „rodzimy”⁸, zwrócił swe zainteresowania – zgodnie z powtarzaną przez lata zapowiedzią – ku ustrojowi Szwajcarii. Po rocznym pobycie stypendialnym w szwajcarskim Brnie przygotował pracę habilitacyjną *Rząd a parlament w Konfederacji Szwajcarskiej*, będącą do dziś najbardziej kompleksowym opracowaniem ustroju tego państwa dostępnym w języku polskim. Z kolei T. Skrzypczak, po pobycie stypendialnym w Bolonii, podjął (niedokończone z powodu późniejszych kłopotów zdrowotnych) studia nad włoskim regionalizmem i władzą lokalną, zaś A. Kobos, po obronie pracy doktorskiej na temat dewolucji władzy w Wielkiej Brytanii, został wchłonięty w świat biznesu i elektroniki użytkowej. Zachował jednak wdzięczność dla Katedry, sponsorując wydanie książki jubileuszowej Witolda Zakrzewskiego (1988), gdy środków poskąpiły ówczesne władze *Almae Matris*.

Ukazywały się drukiem kolejne prace Z. Maciąga (1979), M. Grzybowskiego (1980) i rozprawa habilitacyjna P. Sarneckiego, jak też mieszczący wątki porównawcze *Zakres działalności prawodawczej* (1979) W. Zakrzewskiego. Natomiast J. Jaskiernia, po uzyskaniu nagrody w konkursie redakcji „Państwa i Prawa” na najlepsze prace doktorskie i habilitacyjne, dał się wciągnąć w wir polityki. Przeszedł do pełnienia funkcji w organizacjach społeczno-politycznych szczebla krajowego, a następnie do pracy parlamentarnej i rządowej (z funkcją ministra sprawiedliwości włącznie). Do nauki powrócił po pewnym czasie, by poddając się postępowaniu habilitacyjnemu, związać swe losy z Akademią Świętokrzyską, przemianowaną przed laty na Uniwersytet im. Jana Kochanowskiego.

Wątek amerykańistyczny został podtrzymany w Katedrze przez W. Zakrzewskiego w jego raportach o amerykańskich partiach politycznych w ramach tzw. problemów centralnie zamawianych. Kontaktom z nauką amerykańską sprzyjał udział w pracach międzynarodowego zespołu badań porównawczych nad legislacją, obejmujących Stany Zjednoczone, Wielką Brytanię, Szwecję, Kanadę, Jugosławię i Polskę, koordynowanych przez profesora Davida Olssona z Uniwersytetu Karoliny Północnej⁹.

Po normalizacji stosunków pomiędzy RFN a Polską nastąpił znaczny wzrost zainteresowania instytucjami ustrojowymi Niemiec. W Katedrze

⁸ Praca na temat wytycznych w systemie rad narodowych uzyskała I nagrodę w konkursie redakcji „Państwa i Prawa” na najlepsze obronione prace doktorskie i habilitacyjne.

⁹ W badaniach tych po stronie polskiej uczestniczyli prof. W. Zakrzewski i M. Grzybowski (UJ), prof. K. Jandy-Jendrośka (UWr – ustawodawstwo finansowe) i dr R. Piotrowski (UW).

Prawa Państwowego badania w tym zakresie podejmowali: W. Zakrzewski (w ramach tzw. badań centralnie planowanych), Z. Maciąg (przygotowując się do habilitacji na temat zasady demokratycznego państwa prawnego i socjalnego w Republice Federalnej Niemiec), P. Sarnecki oraz, w okresie późniejszym, współpracownicy Sarneckiego z Katedry Prawa Konstytucyjnego. Utrzymujący stały kontakt z Katedrą E. Zwierzchowski pracował nad swą monografią habilitacyjną o pozycji kanclerza federalnego w RFN.

Marian Grzybowski, po obronie pracy doktorskiej w 1976 r. i złożeniu do publikacji (trwającej ponad dwa lata) monografii o rządzie, zwrócił swe zainteresowania badawcze ku państwom Europy Północnej. W latach 1978–1979 odbył roczny staż naukowy na uniwersytetach w Oslo (Wydział Prawa i Wydział Nauk Społecznych) i w Bergen (Centrum Badań Porównawczych nad Państwem i Polityką). Zebrana dokumentacja pozwoliła na opracowanie monografii *Prawnoustrojowe przesłanki formowania rządów w Szwecji i Norwegii* (Kraków 1981)¹⁰, co stało się podstawą przewodu habilitacyjnego i nadania stopnia doktora habilitowanego. Z kolei J. Czajowski, po obronie pracy doktorskiej na temat elementów systemu prezydenckiego w konstytucjach państw Ameryki Łacińskiej, odbył, dość niespodziewanie, roczny staż naukowy na Uniwersytecie w Hawanie. W 1980 r. odbył ponadto krótki staż w Holandii, zaś w październiku 1981 r. wyjechał na staż do Włoch, gdzie zastał go wprowadzony wówczas w Polsce stan wojenny. Stan ten utrudnił na pewien czas wyjazd i kontakty zewnętrzne z wyjątkiem państw neutralnych. Po wstępnych kłopotach paszportowych w semestrze wiosennym 1982 r. M. Grzybowski odbył odłożony z powodu stanu wojennego staż naukowy Instytutu Szwedzkiego na Uniwersytecie w mieście Umeå (Szwecja), zaś w semestrze zimowym roku 1984/1985 wyjechał jako stypendysta rządu Finlandii na uniwersytet w Helsinkach i do Åbo Akademi w Turku.

Wzrastało zaangażowanie dydaktyczne pracowników Katedry na skutek rozwoju ośrodków zamiejscowych dla studentów niestacjonarnych. Powstały one w Kielcach, Tarnowie, Jaworznie i Nowym Sączu, absorbując poważnie młodszych pracowników Katedry. Dodatkową okolicznością było objęcie mandatu (bezpartyjnego) posła na Sejm przez kierownika Katedry W. Zakrzewskiego, co spowodowało przejęcie znacznej części zajęć Profesora przez młodszą kadre.

¹⁰ Praca uzyskała II nagrodę w konkursie redakcji „Państwa i Prawa” na najlepsze prace doktorskie i habilitacyjne (*ex aequo* z pracą habilitacyjną prof. M. Jaskólskiego).

3. Katedra Współczesnych Systemów Politycznych

W 1982 r. doszło do istotnej zmiany organizacyjnej. Po rezygnacji profesora Marka Sobolewskiego z opieki naukowej nad nowo powołanym (w Instytucie Nauk Politycznych, funkcjonującym atypowo na Wydziale Prawa) Zakładem Politycznej Organizacji Społeczeństwa jego kierownictwo powierzone zostało docentowi dr. hab. Marianowi Grzybowskiemu. Po zmianie nazwy Zakładu na Zakład Współczesnych Systemów Politycznych i dość poważnych przesunięciach kadrowych nowy Zakład przejął tematykę badań porównawczych nad ustrojami politycznymi w ujęciu interdyscyplinarnym: prawniczym, politologicznym oraz z punktu widzenia socjologii polityki. Taki kształt badań łączył się z profilem wykształcenia i zainteresowań badawczych pracowników Zakładu, do których należeli dr Andrzej Zięba i dr hab. Marian Grzybowski (prawnicy konstytucjoniści), dr Marek Bankowicz, dr Ewa Bujwid (politolog) oraz dr Krzysztof Łabędź (socjolog polityki). Z czasem do zespołu dołączyli dr Katarzyna Sobolewska-Myślik (politolożka) i dr Jacek Czajowski (prawnik konstytucjonalista), po powrocie z przedłużonego o kilka lat pobytu we Włoszech. W pracach Zakładu, a od 1990 r. Katedry Współczesnych Systemów Politycznych, zarysowały się cztery obszary badań porównawczych: a) nad parlamentaryzmem i władzą wykonawczą państw współczesnych (M. Grzybowski, A. Zięba, J. Czajowski, częściowo, w ujęciu politologicznym, także M. Bankowicz); b) nad myślą polityczną i teoriami politycznymi (A. Zięba, M. Bankowicz, K. Łabędź); c) nad partiami politycznymi i ich systemami ustrojowymi (K. Sobolewska-Myślik, K. Łabędź, M. Grzybowski, A. Zięba); d) nad samorządem społecznym, związkami zawodowymi i organizacjami społecznymi oraz ich funkcjonowaniem w praktyce (E. Bujwid, K. Łabędź).

Obszarami konkretnych badań w ich wymiarze terytorialnym były: Republika Czeska (przedmiot pracy habilitacyjnej M. Bankowicza o oddziaływaniu międzywojennych koncepcji ustrojowych, głównie czechosłowackich i środkowoeuropejskich, na kształt ustroju Republiki Czeskiej po 1992 r.), Jugosławia (a następnie Serbia i inne państwa postjugosłowiańskie po rozpadzie federacji – E. Bujwid-Kurek), państwa Europy Północnej (M. Grzybowski) oraz Wielka Brytania i niektóre państwa byłej dominacji brytyjskiej (A. Zięba). Doktor J. Czajowski kontynuował swe zainteresowania państwami latynoskimi, ze szczególnym uwzględnieniem Kuby i Meksyku.

Nawiązane kontakty naukowe z zespołami badawczymi profesora Stena Berglunda (Uniwersytet Helsiński, a następnie Uniwersytet w Aarhus) i profesora Daga Anckara (Åbo Akademi) zapoczątkowały długoletnią współpracę,

czego rezultatem były wspólne publikacje anglojęzyczne w kolejnych latach oraz udział w prowadzonych badaniach zespołowych¹¹. Kontakty te pomogły w skompletowaniu materiału źródłowego do dwóch publikacji monograficznych M. Grzybowskiego – *Współczesny parlamentaryzm skandynawski* (Kraków 1988) oraz *Systemy polityczne współczesnej Skandynawii* (PWN, Warszawa 1989) – oraz prac porównawczych nad instytucją ombudsmana w państwach nordyckich (w ramach roboczego zespołu profesora Leszka Garlickiego, wspomagającego nowo tworzoną instytucję Rzecznika Praw Obywatelskich w Polsce). Pierwsza z prac posłużyła jako podstawa dla wniosku o tytuł profesora w postępowaniu przed działającą wówczas Centralną Komisją Kwalifikacyjną. Wniosek, zaaprobowany jesienią 1988 r. przez Radę Wydziału i Senat UJ, a następnie przez Centralną Komisję, „ugrzął” w kancelarii Rady Państwa, zlikwidowanej po wyborach czerwcowych 1989 r. Nadanie postanowieniem Prezydenta RP tytułu profesora nauk prawnych M. Grzybowskiemu nastąpiło dopiero 15 maja 1990 r. W czerwcu 1990 r. Zakład Współczesnych Systemów Politycznych został przekształcony w katedrę o tej samej nazwie, zgodnie z zasadą powierzania kierowania katedrą profesorom tytularnym. Od 1994 r. M. Grzybowski jest profesorem zwyczajnym.

W tzw. międzyczasie, za sprawą habilitacji M. Bankowicza, wznowione zostały podtrzymywane do tej pory przez profesora Zakrzewskiego kontakty z konstytucjonalistami czeskimi, w szczególności z docentem Janem Gronskym oraz z zespołem skupionym wokół profesora Aleša Gerlocha z Uniwersytetu Karola w Pradze, a także z zainteresowanym współpracą z konstytucjonalistami polskimi profesorem Janem Filipem z uniwersytetu w Brnie. Podjęte zostały też dwustronne badania porównawcze nad koncepcjami samorządowymi w Jugosławii i w Polsce; uczestniczyli w nich dr E. Bujwid oraz dr W. Waśniewski. Wśród recenzentów jej doktoratu, co było praktyką w tym czasie dość unikalną, znalazł się profesor Uniwersytetu w Belgradzie. Praktykę ścisłej współpracy ze specjalistami z Republiki Czeskiej podtrzymano przy pracy habilitacyjnej M. Bankowicza; tu również jednym z recenzentów był profesor Uniwersytetu Karola w Pradze. W przyszłości owocowało to zresztą ścisłymi kontaktami M. Bankowicza

¹¹ W 1988 r. ukazała się anglojęzyczna monografia *East European Multi-party Systems* z udziałem M. Grzybowskiego i M. Bankowicza w serii Societas Scientiarum Fennica. The Finnish Society of Sciences and Letters, zaś w latach 1991 i 1994 dwa kolejne wydania *The New Democracies of Eastern Europe. Party Systems and Political Cleavages* (Aldershot-Brookfield) z udziałem tych samych autorów (cztery rozdziały) w anglo-amerykańskim wydawnictwie Edward Elgar.

z czeskimi politologami i ustrojoznawcami oraz publikacją jego opracowań, także książkowych, w przekładzie czeskim.

Kontynuowany był wątek współpracy z politologami w Stanach Zjednoczonych Ameryki, w tym współpraca z międzynarodowym zespołem badań porównawczych nad parlamentaryzmem i legislacją prof. D. Olssona. Pobyt stypendialny w amerykańskim ośrodku naukowym w Wiedniu, udział w seminarium amerykańskim w Salzburgu oraz miesięczny pobyt badawczy w USA pozwoliły na skompletowanie materiałów do przygotowania pracy *Federalny aparat wykonawczy w Stanach Zjednoczonych Ameryki*¹², stanowiącej element uzasadnienia wniosku o tytuł profesora zwyczajnego dla M. Grzybowskiego.

Niewątpliwym priorytetem nowego Zakładu, a od 1990 r. Katedry Współczesnych Systemów Politycznych, były doktoraty i habilitacje. Pierwszą doktorantką nowej Katedry została Ewa Bujwid (obecnie Bujwid-Kurek), profesor tytularna na Wydziale Studiów Politycznych, z doktoratem na temat jugosłowiańskiej koncepcji samorządu społecznego, coraz śmieiej wkraczająca w późniejszych badaniach także w problematykę ustrojową. Kolejny doktorat dotyczył administracji centralnej w Jordanii i napisany był przez obywatela tego państwa, absolwenta politologii UJ i uczelni amerykańskiej, doktoranta w Instytucie Nauk Politycznych UJ (praca została napisana w języku angielskim). Doktorat był dodatkowo na bieżąco konsultowany na Akademii Ekonomicznej w Krakowie przez specjalistów z zakresu nauk o zarządzaniu, zarówno w trakcie przygotowywania, jak i na etapie recenzyjnym. Charakter porównawczy miała rozprawa doktorska (obecnie dr hab.) Iwony Kowalskiej, dotycząca służb informacyjnych parlamentów Niemiec i Rzeczypospolitej, przygotowana przy wsparciu obu kancelarii parlamentarnych.

Doktor Andrzej Zięba przygotował swą habilitację na temat brytyjskiego konserwatyizmu. Tematyce brytyjskiej pozostał zresztą wierny, tworząc w Krakowie, wśród swoich doktorantów, niewielki, ale efektywny zespół

¹² Praca, wydana w 1991 r., posłużyła jako uzasadnienie wniosku o nadanie tytułu profesora zwyczajnego. W trakcie postępowania zostały nieco zmienione zasady uzyskiwania takiego stanowiska. Po ocenie Centralnej Komisji ds. Stopni i Tytułów Naukowych akceptowany wniosek kierowany był do Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego, który przyznawał na tej podstawie profesurę zwyczajną konkretnej uczelni czy innej placówki naukowej. Dorobek wnioskowanego, poparty przez Radę Wydziału i Senat Uczelni, poddawany był – okresowo – postępowaniu recenzyjnemu w CKK (przez trzech recenzentów, wyznaczonych bez wiedzy wnioskowanego przez CKK, oraz tzw. superrecenzenta). Z czasem zaniechano gradacji tytułów i stanowisk profesora po nominacji Prezydenta RP.

badań nad ustrojem politycznym i konstytucjonalizmem brytyjskim (kontynuowanych dziś przez prof. UJ, dr. hab. Tomasza Wiececha). W przyszłości okoliczność ta posłużyła jako pomost do wspólnoty zainteresowań i badań podejmowanych przez profesorów Andrzeja Ziębę i Tomasza Wiececha z profesorem Piotrem Mikulim.

Tematyka typologii systemów partyjnych została z kolei podjęta przez dr Katarzynę Sobolewską-Myślik; tu perspektywa porównawcza była uwzględniona niejako w całej monografii habilitacyjnej. Temu ujęciu podporządkowane były wyjazdy zagraniczne Habilitantki, w tym staż w University of Virginia w Charlottesville.

Habilitacja dr. hab. Krzysztofa Łabędzia dotyczyła koncepcji ustrojowych tzw. pierwszej Solidarności i pozostawała zasadniczo przy problematyce polskiej. Podobny był profil habilitacji (1999) dr. Jacka Czajowskiego, który powrócił do swych wcześniejszych (przed doktoratem) zainteresowań dziejami polskiego parlamentaryzmu i swą rozprawę poświęcił Senatowi RP w latach 1921–1926. Nie zrezygnował jednak z kontynuowania badań nad problematyką ustrojów państw latynoskich. Świadczą o tym trzy publikacje dotyczące Republiki Kuby oraz Meksyku¹³ z lat 2002–2009.

Badaniom ustrojowo-porównawczym sprzyjała po 1985 r. większa łańcuchowość kontaktów międzynarodowych w miarę ograniczania, a następnie zniesienia rygorów stanu wojennego. Podtrzymywane były przede wszystkim kontakty związane z pisanymi pracami doktorskimi i habilitacyjnymi, w szczególności z Uniwersytetem Karola w Pradze, z Uniwersytetem Pavla Jozefa Šafárika w Koszycach – w postaci udziału w konferencjach naukowych (Słowacja) – z Uniwersytetem w Belgradzie, epizodycznie z uniwersytetami węgierskimi w Szeged i Pecs (prof. Otto Bihari, prof. Antal Adam). Zostały ponadto nawiązane pierwsze kontakty z Uniwersytetem im. Iwana Franki we Lwowie (prof. P. Steciuk) oraz z Uniwersytetem Państwowym im. Tarasa Szewczenki w Kijowie.

Marian Grzybowski podtrzymał kontakty z uczelniami szwedzkimi (prof. Leif Lewin i prof. Olof Petersson z Uniwersytetu w Uppsali, prof. Olaf Ruin, prof. Rune Remfors i prof. V. Pesthof z Uniwersytetu w Sztokholmie, prof. Gunnar Sjöblom z Uniwersytetu Kopenhaskiego, prof. Ole Borre z Uniwersytetu w Aarhus, prof. Frank Aabroot i prof. Lars Svåsand z Uniwersytetu

¹³ W 2002 r. J. Czajowski opublikował opracowanie *Konstytucja Kuby. Wstęp i tłumaczenie*. W tym samym roku w Wydawnictwie Sejmowym ukazała się minimonografia *Kongres Generalny Meksykańskich Stanów Zjednoczonych*. W 2009 r. w Wydawnictwie Sejmowym ogłoszona została praca *System konstytucyjny Meksyku*.

w Bergen) oraz ze Szwedzkim (dr Bo Holt) i Norweskim Instytutem Spraw Międzynarodowych¹⁴. W ramach trwającej współpracy dwustronnej z udziałem Uniwersytetu Jagiellońskiego zostały nawiązane kontakty z Instytutem Studiów Europejskich (Institute of European Studies) w Wiedniu, gdzie w semestrze zimowym 1990 r. profesor Grzybowski pełnił przez trzy miesiące obowiązki wykładowcy. W 1991 r. M. Grzybowski odbył semestralny staż naukowy na Columbia University School of Law oraz w The Brookings Institution w Waszyngtonie. W 1993 r. przez jeden semestr pracował jako *guest researcher* na Wydziale Prawa SUNY w Buffalo (łącznie pobyt ze studiami w bibliotekach Uniwersytetu w Toronto). Nadto, przez semestr letni 1997 r., prowadził wykład specjalistyczny na Wydziale Studiów Politycznych Uniwersytetu w Rochester, NY. Rezultatem współpracy z umiejscowionym tam ośrodkiem badań nad systemami wyborczymi IPSA¹⁵ była opublikowana kilka lat później anglojęzyczna monografia *Electoral Systems in Central Europe* (1995), zawierająca porównawczą analizę uregulowań wyborczych oraz pierwszych pluralistycznych wyborów parlamentarnych w latach 1989–1993 w Polsce, Republice Czeskiej, na Słowacji i na Węgrzech.

W latach 90. Katedra gościła ustrojowców i politologów z uniwersytetów we Lwowie, Koszycach, Pradze, Uppsali, Bergen, Oslo, Turku i Helsinkach oraz wielu uniwersytetów w USA (przebywających w Instytucie Nauk Politycznych UJ). W 1989 r. z inicjatywy Katedry odbyła się w Zakopanem dwustronna fińsko-polska konferencja ustrojowcza na temat koncepcji zmiany politycznej i jej konsekwencji ustrojowych z referatami profesor Marii Boruckiej-Arctowej oraz profesora Piotra Sztompki, zaś po stronie fińskiej – profesorów Mattiego Wiberga, Jaako Nousiainena i Daga Anckara, z czynnym udziałem pracowników Katedry w debacie panelowej.

¹⁴ Współpraca polegała na wymianie wydawnictwa i jednokrotnej wizycie dyrektora norweskiego Instytutu w Instytucie Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych UJ (z wyłączeniem wykładu gościnnego o uwarunkowaniach norweskiego sceptycyzmu wobec członkostwa w Unii Europejskiej) oraz udziale M. Grzybowskiego w konferencjach międzynarodowych w Oslo i Bergen (na temat transformacji ustrojowej w Polsce, na Słowacji i Węgrzech w ujęciu porównawczym; konferencja *Meeting Place: Europe* w listopadzie 1990 r.).

¹⁵ Ośrodek ten, afiliowany do Amerykańskiego Stowarzyszenia Nauk Politycznych (APSA), kierowany był przez Richarda G. Niemiego, profesora Uniwersytetu w Rochester, w tym okresie przewodniczącego komitetu studiów wyborczych IPSA. Ośrodek dysponował dużym zestawem opracowań na temat studiów porównawczych nad wyborami i systemami wyborczymi.

4. Rok 2001. Powstanie Katedry Prawa Ustrojowego Porównawczego i rozwój badań konstytucyjnych porównawczych w ramach Katedry (do roku 2015)

Październik 2001 r. przyniósł istotne zmiany organizacyjne w dotychczasowych badaniach prowadzonych w należącej do Wydziału Prawa i Administracji Katedrze Współczesnych Systemów Politycznych. Ówczesne władze Uniwersytetu Jagiellońskiego ze śp. rektorem profesorem Franciszkiem Ziejką postanowiły zintegrować w odrębny wydział rozproszone katedry i zakłady prowadzące badania w zakresie nauk społecznych o wymiarze regionalnym (amerykanistykę, rosjoznawstwo, ukrainistykę, studia nad Bliskim i Dalekim Wschodem) i powiązać je z jednostką najbardziej zasobną kadrowo – z Instytutem Studiów Politycznych i Stosunków Międzynarodowych. Dla Katedry Współczesnych Systemów Politycznych i jej pracowników oznaczało to konieczność dokonania wyboru pomiędzy pozostaniem – w skromniejszym wymiarze organizacyjnym – na Wydziale Prawa i Administracji bądź związaniem się z nowym Wydziałem.

Biorąc pod uwagę zróżnicowane wykształcenie „bazowe”: prawnicze bądź politologiczne (a nawet socjologiczne), wybór nie był łatwy, zważywszy na dotychczasową praktykę sprawnego funkcjonowania Katedry, prowadzenie wspólnych interdyscyplinarnych badań i dobre relacje pomiędzy pracownikami, a także nawiązane robocze kontakty zewnętrzne. Katedra liczyła w tym momencie dziewięciu pracowników, w tym jednego profesora, pięciu doktorów habilitowanych na etatach docenta lub adiunkta oraz troje młodszych zatrudnionych jako adiunkci lub asystenci (w tym dwie osoby z doktoratem: jedna z zaawansowaną habilitacją). W tej sytuacji decyzję pozostawiono poszczególnym pracownikom. Rezultaty podziału prowadziły do znacznej dezintegracji badań wspólnych (zespołowych).

W odpowiedzi na zamierzone przekształcenia dwoje pracowników (Sobolewska-Myślik oraz dr hab. K. Łabędź) postanowiło przyjąć ofertę władz Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie dotyczącą podjęcia pracy na etatach profesorów uczelni UP w świeżo utworzonym tam Instytucie Politologii. Dwaj pracownicy z habilitacją: dr hab. M. Bankowicz oraz doc. dr hab. A. Zięba związali swe losy z nowym wydziałem. Bankowicz objął kierownictwo Zakładu, a następnie, po uzyskaniu profesury – Katedry Współczesnych Systemów Politycznych, zaś Zięba kierownictwo nowo utworzonego Zakładu Konstytucjonalizmu i Ustrojów Państwowych. Kierując tym Zakładem, uzyskał tytuł profesora; nastąpiło więc wkrótce przekształcenie Zakładu w Katedrę. Młodszy pracownicy pozostali w pierwszym z zakładów;

nowo powstały Zakład Konstytucjonalizmu uzyskał nowe etaty, które zaoferował wybijającym się doktorantom. Po latach obie wspomniane jednostki zostały zjednoczone i działają w chwili obecnej jako Katedra Współczesnych Systemów Politycznych i Partyjnych.

Dwóch pracowników będących prawnikami konstytucjonalistami, prof. M. Grzybowski i dr hab. J. Czajowski, zdecydowało się pozostać na macierzystym Wydziale. Zapadła decyzja o utworzeniu nowej „prawniczej katedry” – jako Katedry Prawa Ustrojowego Porównawczego. Udało się przy tym pozyskać dwa, a następnie jeden dalszy etat „asystencki” z możliwością zaofiarowania ich od 1 października 2001 r. doktorantom bądź absolwentom. Brak seminarium magisterskiego na kierunku prawo spowodował, iż propozycja zatrudnienia została skierowana do dwóch „zewnętrznych” kandydatów, zainteresowanych studiami doktoranckimi i na te studia przyjętych. Z Warszawy powrócił do rodzinnego Krakowa ówczesny magister prawa i drugi współautor niniejszego tekstu, Piotr Mikuli, uczestnik seminarium magisterskiego profesora Leszka Garlickiego z rekomendacją przyjęcia na studia doktoranckie na UJ. Z kolei z rzeszowskiej filii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej akces na studia doktoranckie uzyskał mgr Janusz Karp, który uprzednio przygotował wyróżniającą się pracę magisterską na seminarium M. Grzybowskiego, pracującego także w filii UMCS w Rzeszowie. W ten sposób zabezpieczone zostały potrzeby w zakresie dydaktycznym i spełnione, łagodniejsze wówczas, wymogi co do minimum zatrudnienia w Katedrze. Jeden etat pozostał do obsadzenia; wkrótce przejął go doktorant J. Czajowskiego – mgr Grzegorz Kuca.

Przyjęty został, wynikający z zainteresowań i tematyki dotychczasowych badań, schemat podziału obszaru badań komparatystycznych w zakresie prawa konstytucyjnego. W Katedrze Prawa Konstytucyjnego, pozostającej pod kierownictwem profesora Pawła Sarneckiego, skupili się badacze systemów konstytucyjnych państw niemieckojęzycznych oraz Francji i krajów romańskich. Natomiast w Katedrze Prawa Ustrojowego Porównawczego pozostały badania dotyczące innych niż niemieckojęzyczne i Francja państw, wedle preferencji jej pracowników. W praktyce oznaczało to koncentrację na badaniach ustrojów: państw nordyckich, państw Ameryki Północnej, Europy Południowo-Wschodniej, a z uwagi na zainteresowania i doświadczenia J. Czajowskiego – także państw latynoskich. Zainteresowania systemem brytyjskim występowały w obu Katedrach, a nadto – w Zakładzie Konstytucjonalizmu nowego Wydziału. Istnienie dwu kierunków studiów – prawa oraz administracji – ułatwiło podział zajęć dydaktycznych i seminariów oraz wykładów oferowanych „do wyboru”.

Utworzenie jednostki naukowo-dydaktycznej zajmującej się badaniami prawnoporównawczymi w sferze prawa konstytucyjnego (czy szerzej: ustrojowego) wynikało z głębokiego przekonania o zasadności i użyteczności zapoznawania słuchaczy kierunków: prawo oraz administracja z porównawczą perspektywą oglądu rozwiązań ustrojowych (i prawnych) w globalizującym się świecie, w którym łatwo przemieszczać się z kraju do kraju. W zakresie badań naukowych chodziło o podtrzymanie dotychczasowego dorobku prowadzonych uprzednio badań i o ich kontynuację. Była to zatem troska o ocalenie dorobku kolejno funkcjonujących Katedr: Prawa Politycznego, Prawa Państwowego, Współczesnych Systemów Politycznych.

Duże zainteresowanie przedmiotami „do wyboru” wzmocniło przekonanie o akceptacji oferty wykładów przez słuchaczy obu kierunków, tj. prawa i administracji. Katedra przejęła też prowadzenie wykładu z obowiązkowego dla kierunku administracja przedmiotu: konstytucyjny system organów państwa oraz z przedmiotu do wyboru: współczesne ustroje państwowe. Warto przypomnieć, że w roku akademickim 2001/2002 chęć wysłuchania wykładu ze współczesnych ustrojów państwowych zadeklarowało dobrowolnie 812 słuchaczy studiów stacjonarnych prawa (co spowodowało konieczność rozdzielenia słuchaczy wykładu na dwie grupy), zaś w późniejszym czasie liczba ta oscylowała przez wiele lat w granicach 350–400. Katedra ponadto uruchomiła wykłady z przedmiotów „do wyboru”: prawo parlamentarne i prawo wyborcze. Zwiększone powinności sprawiły, że do zespołu pracowników Katedry dołączył dr Andrzej Kulig, dotychczas związany z Katedrą Prawa Konstytucyjnego. Wysoka była również liczba osób zgłaszających gotowość pisania prac magisterskich z prawa oraz licencjackich i magisterskich na kierunku administracja w Katedrze Prawa Ustrojowego Porównawczego. Tendencja ta była, w pewnym stopniu, skorelowana z uruchomieniem na Wydziale szkół praw obcych, co wzmocniło zainteresowania prawnoporównawcze oraz merytoryczne i językowe predyspozycje do korzystania z obcojęzycznej literatury i ustawodawstwa.

Badania pracowników nowo utworzonej Katedry zostały merytorycznie określone przez dotychczasowe zainteresowania oraz prace nad uzyskiwaniem kolejnych stopni w pracy badawczej. W 2001 r. ukazała się monografia M. Grzybowskiego *Rząd i administracja rządowa w monarchiach skandynawskich (Dania – Szwecja – Norwegia)*, a dwa lata później prawnoporównawcza praca zbiorowa pracowników i doktorantów Katedry *Szkice o pozycji ustrojowej i statusie głowy państwa*.

Obranym zasadniczym kierunkiem badań ówczesnego adiunkta, dr. Piotra Mikulego, był system konstytucyjny Wielkiej Brytanii i państw byłej

dominacji brytyjskiej, tj. Australii i Kanady, ze szczególnym uwzględnieniem władzy sądowniczej. Po opublikowaniu porównawczego studium na temat zdekoncentrowanej kontroli konstytucyjności prawa¹⁶ skupił swe badania na problematyce koncepcji podziału władz w brytyjskim systemie ustrojowym (co było przedmiotem dysertacji doktorskiej)¹⁷, a następnie na kompleksowo ujmowanej problematyce sądownictwa w Wielkiej Brytanii, Australii, Nowej Zelandii i Kanadzie (co z kolei stanowiło przedmiot pracy habilitacyjnej)¹⁸. W zespole autorskim, kierowanym przez P. Mikulego, powstały też kolejne opracowania porównawcze. W marcu 2014 r. zespół pod kierunkiem Mikulego otrzymał grant z Narodowego Centrum Nauki w konkursie OPUS 5 na realizację projektu pt. *Institucje ombudsmana w wybranych państwach anglosaskich na tle porównawczym*. Wyniki prac prezentowane były w formie odrębnych publikacji książkowych i artykułowych¹⁹, a ponadto w referatach przedstawionych przez kierującego zespołem badawczym i jego uczestników. Po uzyskaniu w 2011 r. stopnia doktora habilitowanego P. Mikuli ukierunkował też na problematykę ustroju państw anglosaskich niektóre z prac doktorskich pisanych pod swą opieką naukową. W ten sposób badania brytanistyczne i szerzej – nad systemami państw anglosaskich – stały się jedną z zasadniczych specjalizacji Katedry (tj. Mikulego i jego współpracowników). Warto podkreślić ściśłą i wieloletnią współpracę z badaczami brytyjskimi, nawiązaną w czasie kolejnych pobytów naukowych P. Mikulego w Wielkiej Brytanii, w tym w jednym z dwóch najlepszych uniwersytetów brytyjskich i europejskich – Uniwersytecie Oksfordzkim. Należy w tym zakresie wspomnieć o wielorakiej pomocy udzielonej mu przez nieodżałowanej pamięci śp. profesora Anthony’ego W. Bradleya (1934–2021), jednego z czołowych konstytucjonalistów brytyjskich. Badania P. Mikulego i jego zespołu stanowią twórczą kontynuację, a zarazem istotne poszerzenie badań komparatystycznych profesorów: K. Grzybowskiego, W. Zakrzewskiego i A. Zięby, należących do godnej uznania tradycji krakowskiej komparatystyki konstytucyjnej. Ich wyniki prezentowane są na ogół w zagranicznych periodykach i wydawnictwach o szerokim międzynarodowym zasięgu. W kręgu opracowań porównawczych mieści się też polskojęzyczna praca zbiorowa pod redakcją P. Mikulego: *Status prawny sędziego we współczesnych systemach*

¹⁶ P. Mikuli, *Zdekoncentrowana sądowa kontrola...*, s. 140.

¹⁷ P. Mikuli, *Zasada podziału...*, s. 179.

¹⁸ P. Mikuli, *Sądy a parlament...*, s. 288.

¹⁹ *Institucje ombudsmana...*, s. 319.

politycznych (Wydawnictwo GWSH, Koszalin–Gdańsk 2013) z udziałem pracowników Katedry.

Z kolei dr hab. Grzegorz Kuca, po obronie pracy doktorskiej na temat zasady podziału władzy w Konstytucji RP (mieszczącej także wątki doktrynalne i porównawcze), ukierunkował swe badania na zaniedbywaną w literaturze prawno-konstytucyjnej problematykę finansów publicznych, która w coraz szerszym wymiarze staje się przedmiotem regulacji konstytucyjnej. Tej tematyce poświęcił swą pracę habilitacyjną²⁰ oraz szereg studiów towarzyszących dotyczących konstytucyjnych aspektów finansów publicznych. Nie zaniedbał uczestnictwa w klasycznych badaniach konstytucyjno-porównawczych, publikując tłumaczenie konstytucji Gruzji wraz ze wstępem (przy udziale Katarzyny Kaczmarczyk-Kłak i Mariana Grzybowskiego)²¹ oraz prace na temat Indonezji i Gruzji²². Rezultatem współpracy z zespołem pracowników Katedry Prawa Konstytucyjnego Uniwersytetu w Białymstoku stała się praca zbiorowa *Systemy ustrojowe państw współczesnych* pod redakcją Stanisława Bożyka i Mariana Grzybowskiego. W opracowaniu tym, wydanym przez znane wydawnictwo Temida 2, zamieszczone zostały opracowania autorstwa pracowników Katedry Prawa Ustrojowego Porównawczego: P. Mikulego (Wielka Brytania), A. Kuliga (Stany Zjednoczone Ameryki), J. Czajowskiego (Meksyk), M. Grzybowskiego (Kanada, Szwecja), G. Kucy (Gruzja, Indonezja) i J. Karpa (Indie). Piotr Mikuli wraz z Grzegorzem Kuca w latach 2011 i 2012 realizowali też wspólnie grant z dotacji projakościowej na naukę dla młodych naukowców pt. *Public hearing and other forms of public consultations in the legislative procedure*. W ramach tego projektu prowadzili badania na Uniwersytecie w Lucernie (Szwajcaria), a jego rezultatem było między innymi wspólne opracowanie, opublikowane kilka lat później w „Liverpool Law Review”²³.

Doktor Janusz Karp, po przygotowaniu wyróżniającej się rozprawy doktorskiej na temat sprawiedliwości społecznej²⁴, wydał w kolejnych latach kilka opracowań autorskich (*System konstytucyjny Luksemburga*; *System konstytucyjny Bułgarii*; a ponadto – *System konstytucyjny Chorwacji* we współpracy z M. Grzybowskim). Opublikował nadto studium na temat statusu sędziego w Hiszpanii oraz obszerny wstęp do opracowania *Konstytucja Indii*²⁵.

²⁰ G. Kuca, *Procedura budżetowa...*, s. 503.

²¹ *Konstytucja Gruzji...*

²² G. Kuca, *Parlament Indonezji...*; G. Kuca, *Parlament Gruzji...*

²³ P. Mikuli, G. Kuca, *The Public Hearing...*, s. 1–17.

²⁴ Praca wydana została później jako: J. Karp, *Sprawiedliwość społeczna...*, s. 211.

²⁵ *Konstytucja Indii...*, s. 33–74.

Profesor UJ, dr hab. Andrzej Kulig opublikował dwa opracowania dotyczące systemu ustrojowego Stanów Zjednoczonych Ameryki w pracy zbiorowej pod redakcją S. Bożyka i M. Grzybowskiego (A. Kulig, *Stany Zjednoczone Ameryki*, w: *Systemy ustrojowe państw współczesnych*, Białystok 2012, s. 49–88) oraz w książce swego współautorstwa (z M. Grzybowskim) *Systemy ustrojowe Stanów Zjednoczonych i Kanady* (Kraków 2015, s. 5–147).

5. Publikacje prac oraz udział w seriach wydawniczych Wydawnictwa Sejmowego

Badania konstytucyjno-porównawcze posłużyły nie tylko jako temat lub podbudowa ujęcia prac związanych z osiąganiem stopni i tytułu naukowego oraz punkt oparcia dla treści prowadzonych wykładów. Były one udostępniane w postaci kolejnych publikacji zarówno indywidualnych, jak i zbiorowych. Część opracowań ukazywała się w związku z toczącymi się postępowaniami awansowymi. Dotyczyło to już wspomnianej wyżej rozprawy habilitacyjnej P. Mikulego²⁶ oraz prac habilitacyjnych G. Kucy²⁷ i A. Kuliga²⁸. W serii wydawniczej Wydawnictwa Uniwersytetu Jagiellońskiego ukazały się kolejne „skandynawistyczne” opracowania M. Grzybowskiego (Dania i Szwecja)²⁹, a w białostockim Wydawnictwie Temida 2 opublikowano monografię dotyczącą ustroju Islandii³⁰. Osiemdziesięciolecie konstytucji kwietniowej sprowokowało do publikacji na temat jej uplasowania na tle podobnych aktów w krajach bałtyckich: Litwie, Łotwie i Estonii³¹ w okresie międzywojennym.

Systematyczną formą publikacji opracowań był udział pracowników Katedry w trzech wieloletnich seriach wydawniczych Wydawnictwa Sejmowego: *Systemy Konstytucyjne Państw Świata*, *Konstytucje Państw Świata* oraz *Parlamenty Państw Świata*.

W pierwszej z nich (dającej najszersze możliwości ujęcia komparatystycznego) ukazały się kolejno opracowania: Mariana Grzybowskiego (państwa skandynawskie, I i II wyd., 1998, 2010), Piotra Mikulego (Słowenia), Jacka Czajowskiego (Meksyk), Grzegorza Kucy (Gruzja), Janusza Karpa (Luksemburg) oraz tandemu autorskiego: Moniki Florczak-Wątor i Piotra Mikulego

²⁶ P. Mikuli, *Sądy a parlament...*, s. 288.

²⁷ G. Kuca, *Procedura budżetowa...*

²⁸ A. Kulig, *Kształtowanie...*, s. 363.

²⁹ M. Grzybowski, *Dania. Zarys...*, s. 225; M. Grzybowski, *Szwecja. Zarys...*, s. 229.

³⁰ M. Grzybowski, *Islandia. Zarys...*, s. 238.

³¹ *Na drodze...*

(Cypr i Malta), a także Janusza Karpa i Mariana Grzybowskiego (Bułgaria, Chorwacja).

W serii Konstytucje Państw Świata istotne pozostaje nie tylko prześledzenie okoliczności i treści zmian konstytucji, ale także poprzedzenie tekstu przekładu źródłowym, z reguły kilkudziesięciostronicowym, wstępem. Niezadko, przy przekładzie i ewolucji tekstu, jest to praca istic benedyktyńska, wymagająca skrupulatności, ale i odpowiedzialności (na podstawie tych przekładów i omówień czynione są bowiem wielokrotnie ustalenia autorów innych prac porównawczych, traktujących daną problematykę tylko odcinkowo, w zaufaniu do autora przekładu i wyjaśnień we wstępie do przekładu). Zdarzały się po wielokroć przypadki dokonywania zmian konstytucyjnych w toku procesu wydawniczego (np. Gruzja, Ukraina), co dodatkowo komplikowało opracowanie końcowe tekstu publikacji. W tej serii odnotować trzeba uczestnictwo M. Grzybowskiego (Dania, Szwecja), P. Mikulego (Malta), G. Kucy (Gruzja) oraz J. Karpa (Indie).

Trzecia z serii to minimonografie parlamentów państw współczesnych, z odniesieniami do literatury i materiałów źródłowych: konstytucji, ustaw, regulaminów parlamentarnych oraz praktyki. Opracowania mają ujednolicony schemat, co czyni je porównywalnymi treściowo i informacyjnie, ale co niejednokrotnie utrudniało nadanie opracowaniu zindywidualizowanej postaci, odpowiadającej preferencjom, a nawet przekonaniom autora. Zasadą jest przy tym troska o pełną aktualizację danych zarówno w zakresie regulacji prawnej, jak i danych liczbowych. Opracowania pełnią zatem istotną funkcję informacyjną, co wiąże się z ich wydawaniem pod auspicjami Biura Informacyjnego Kancelarii Sejmu. W tej serii swój udział mają M. Grzybowski (Dania, Finlandia, Islandia, Kanada), J. Czajowski (Meksyk), P. Mikuli (Słowenia i Cypr), G. Kuca (Gruzja, Indonezja), J. Karp (Bułgaria, Chorwacja, Luksemburg – wspólnie z M. Grzybowskim) oraz P. Mikuli i M. Grzybowski (Malta).

6. Katedra Prawa Ustrojowego Porównawczego po roku 2015

Z rozpoczęciem roku akademickiego 2015/2016 kierownictwo Katedry Prawa Ustrojowego Porównawczego przejął Piotr Mikuli. Zmiana otworzyła nowe perspektywy także w zakresie uwarunkowań zewnętrznych. W 2015 r. niespodziewanie zmarł profesor Jacek Czajowski (1945–2015), który mimo pozostawania poza czynnym zatrudnieniem podtrzymywał swe związki z pracownikami Katedry, uczestnicząc w niektórych badaniach i publikacjach. Profesor Marian Grzybowski ograniczył swą aktywność w Katedrze

do wymiaru rocznego, półetatowego zatrudnienia. Jednocześnie stosowany w coraz szerszym wymiarze system finansowania badań z grantów, przy topniejących funduszach na tzw. badania statutowe, zmienił optykę organizowania prac badawczych, zarówno indywidualnych, jak i zespołowych. Pojawiły się nowe zasady oceny poszczególnych rodzajów prac oraz publikacji ich wyników, zarówno w kraju, jak i za granicą (z wyraźną preferencją dla drugiej z form publikacji). Były to zatem nowe uwarunkowania dla funkcjonowania Katedry i nowe wyzwania dla jej kierownictwa i pracowników.

Pracownicy Katedry pod nowym kierownictwem podjęli wysiłek utrzymania wysokiej pozycji naukowej jednostki w kraju oraz znacznego rozszerzenia aktywności zagranicznej. Podstawą tej ostatniej były nawiązanie nowych kontaktów w ośrodkach zagranicznych oraz uczestnictwo pracowników w publikacjach międzynarodowych, w tym w opracowaniach pod redakcją wybitnych konstytucjonalistów światowej renomy, takich jak między innymi profesorowie Richard Albert czy David Landau³². Katedra, z racji zainteresowań nowego kierownika oraz także dwóch prac doktorskich (ówczesnej doktorantki mgr Natalie Fox oraz obecnej mgr Aleksandry Lipień) realizowanych w jednostce, podtrzymała przede wszystkim związki z ośrodkami brytyjskimi – dzięki wyjazdom naukowym i stażom, finansowanym głównie ze źródeł grantowych i stypendialnych. Wraz z rozpoczęciem roku akademickiego 2016/2017 na stanowisku asystenta została zatrudniona w Katedrze mgr Natalie Fox (początkowo w niepełnym wymiarze połowy etatu, a po wygraniu otwartego konkursu, od maja 2019 r., już w pełnym wymiarze czasu pracy). W październiku 2016 r. Katedra zorganizowała na Wydziale Prawa i Administracji UJ tzw. pograntom konferencję naukową, pt. *Instytucje ombudsmana w wybranych państwach anglosaskich na tle porównawczym*, z udziałem rzecznika praw obywatelskich Adama Bodnara. Z początkiem stycznia 2017 r. P. Mikuli został kierownikiem kolejnego grantu, tym razem OPUS 11, finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki (NCN). Projekt nosił tytuł: *Czy instytucja ministra sprawiedliwości jest niezbędna we współczesnym demokratycznym państwie prawa?*. W ramach grantu P. Mikuli wraz z dwoma współwykonawcami – mgr Natalie Fox i dr. Radosławem Puchtą – podjęli badania nad pozycją ustrojową ministrów sprawiedliwości w perspektywie porównawczej, obejmujące wybrane wówczas państwa UE, tj. Zjednoczone Królestwo, Irlandię, Niemcy, Austrię, Francję, Włochy i Polskę.

³² P. Mikuli, G. Kuca, M. Pach, *Poland...*; P. Mikuli, G. Kuca, E. Gudowska-Natanek, *Poland...*

Pracownicy katedry, zwłaszcza P. Mikuli oraz G. Kuca, uczestniczą co roku w najważniejszych konferencjach międzynarodowych z zakresu prawa konstytucyjnego. Chodzi tu między innymi o coroczne konferencje ICON-S (International Society of Public Law) – w Kopenhadze (2017), Hongkongu (2018), Santiago de Chile (2019) – a także o Światowy Kongres Prawa Konstytucyjnego (World Congress of Constitutional Law) – w Oslo (2014) i Seulu (2018). Podtrzymane zostały jednocześnie kontakty z School of Law na Uniwersytecie w Leicester (miesięczny pobyt badawczy prof. Mikulego w 2017 r.), z Wydziałem Nauk Politycznych Uniwersytetu Dalarna w Falun (Szwecja) oraz z V-Dem Institute w Göteborgu (dzięki udziałowi P. Mikulego w międzynarodowym projekcie badawczym pt. *Varieties of Democracy: Global Standards, Local Knowledge*). Rozwijala się także współpraca z Wydziałem Prawa Uniwersytetu Karola w Pradze. Z gościny i pomocy pracowników tej uczelni skorzystał G. Kuca. Profesor M. Grzybowski, po przejściu w stan nieczynny na UJ, również podtrzymuje kontakty z praskim wydziałem. Trzykrotnie brał tam czynny udział w konferencjach i publikacjach zbiorowych³³. Warto także wspomnieć o stałej współpracy pracowników Katedry (zwłaszcza G. Kucy) z European Public Law Organization (EPLO). Ta założona w 2007 r. w Atenach międzynarodowa organizacja zajmuje się tworzeniem i rozpowszechnianiem wiedzy z zakresu prawa publicznego i zarządzania, w tym między innymi porównawczego i europejskiego prawa publicznego, praw człowieka i prawa ochrony środowiska, a także promowaniem wartości europejskich. W ramach współpracy z EPLO grupa pracowników Katedry przygotowuje obszerne roczne raporty dotyczące rozwoju prawa konstytucyjnego w Polsce i spraw związanych z kryzysem konstytucyjnym i kwestiami praworządności³⁴.

Nadto pracownicy Katedry w latach 2015–2022 prowadzili badania w bibliotece uniwersyteckiej University College London (P. Mikuli, wrzesień 2016) oraz w Institute of Advanced Legal Studies w Londynie (N. Fox, wrzesień 2017, P. Mikuli, wrzesień 2018 i 2019, G. Kuca, wrzesień 2019). W latach 2017–2018 mgr N. Fox realizowała również badania w ośrodkach badawczych: Juridicum – Rechtswissenschaftliche Fakultät der Universität Wien oraz Humboldt-Universität zu Berlin Juristische Fakultät, połączone z wizytami w ministerstwach sprawiedliwości w Wiedniu i Berlinie. Z kolei

³³ W pracach zbiorowych: *Ústavní kontinuita...*, s. 548–555; *Právo jako...*, s. 315–323; *Právo v meícím...*, s. 111–122.

³⁴ G. Kuca, P. Mikuli, M. Pach, *Constitutional Law 2019...*, s. 1283–1306; G. Kuca, P. Mikuli, E. Gudowska-Natanek, *Constitutional Law 2020...*, s. 1539–1556.

w 2022 r. P. Mikuli zaangażował się w indywidualne i zespołowe badania naukowe w School of Law Uniwersytetu w Sheffield, które także przekładają się na istotne wzmocnienie kontaktów międzynarodowych Katedry, a nadto od marca do września 2022 r. realizował indywidualny projekt badawczy, dotyczący statusu sędziego we współczesnym państwie, jako *visiting fellow* w School of Law Uniwersytetu w Glasgow (wewnętrzne stypendium Uniwersytetu w Glasgow oraz polskie stypendium im. Mieczysława Bekkera, przyznane przez Narodową Agencję Wymiany Akademickiej).

W omawianym w tym podrozdziale okresie w Katedrze cały czas afiliowane były projekty badawcze, finansowane ze źródeł zewnętrznych oraz wewnątrzuniwersyteckich. Obok wspomnianych już grantów NCN pod kierunkiem P. Mikulego – od stycznia 2019 r. N. Fox jest kierownikiem grantu Preludium 15, przyznanego przez Narodowe Centrum Nauki na realizację projektu *Brytyjskie prawo konstytucyjne a członkostwo w Unii Europejskiej*. W ramach projektu prowadzona jest analiza wpływu prawa UE na brytyjską konstytucję w znaczeniu materialnym oraz konsekwencji opuszczenia UE przez Zjednoczone Królestwo. W tym samym roku pozyskano finansowanie projektu *Pozycja ustrojowa organów władzy sądowniczej w ramach podzielonych władz w obliczu aktualnych wyzwań prawa konstytucyjnego* (konkurs wewnątrzwydziałowy, projekt realizowany przez P. Mikulego, G. Kućę i N. Fox). Istotnym wsparciem zamierzeń badawczo-publikacyjnych Katedry było także uzyskanie w 2021 r. grantu Priorytetowego Obszaru Badawczego (POB Society of the Future UJ) na wydanie w otwartym dostępie monografii pod redakcją P. Mikulego i G. Kucy, zatytułowanej: *Accountability and the Law: Rights, Authority and Transparency of Public Power* (Routledge, 2022).

Badania w ośrodkach zagranicznych oraz zintensyfikowanie prac w ramach uzyskanych projektów badawczych zaowocowały wydaniem wielu publikacji książkowych i artykułowych, w znacznej części w periodykach anglojęzycznych poza granicami Polski, a ponadto w referatach przedstawionych na międzynarodowych konferencjach. W ostatnim czasie powstały „pograntowe” anglojęzyczne publikacje pod redakcją P. Mikulego, wydane w holenderskim wydawnictwie Eleven International Publishing. W 2017 r. ukazała się zbiorowa monografia *Current Challenges in Court Administration*, a w 2019 r. monografia *Ministers of Justice in Comparative Perspective* autorstwa P. Mikulego, N. Fox oraz R. Puchty. Ostatnia z wymienionych uzyskała bardzo pozytywne zagraniczne recenzje, omawiana była między innymi przez profesora Malcolm Feeleya z Berkeley Law Faculty, wykładającego również na New York University oraz University of Wisconsin. Nadto warto wspomnieć, że w listopadzie 2020 r. P. Mikuli i N. Fox Wieloch otrzymali

zespołową nagrodę II stopnia przyznaną przez Rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego za osiągnięcia naukowe w roku kalendarzowym 2019. W 2022 r. prestiżowe wydawnictwo Routledge opublikowało wspomnianą wyżej książkę, poświęconą zasadzie rozliczalności i transparentności władzy publicznej. Ponadto w kraju i za granicą ukazały się również inne opracowania, w formie artykułów naukowych, a także książka P. Mikulego *Sądownictwo w Zjednoczonym Królestwie. Wybrane zagadnienia ustrojowe* (Księgarnia Akademicka, Kraków 2019) oraz publikacja będąca pokłosiem wspólnej konferencji, zorganizowanej w kwietniu 2021 r. przez Katedrę oraz Stowarzyszenie Prokuratorów „Lex Super Omnia” – *Minister Sprawiedliwości a prokuratura. W poszukiwaniu optymalnego modelu relacji* pod redakcją Grzegorza Kucy, Michała Mistygacza i Piotra Mikulego (Księgarnia Akademicka, Kraków 2021).

Ostatnie lata obfitowały w wiele innych wydarzeń o charakterze naukowym. Katedra organizowała konferencje ogólnopolskie oraz mniejsze seminaria naukowe, także we współpracy ze studenckim Kołem Naukowym Prawa Ustrojowego Porównawczego Towarzystwa Biblioteki Słuchaczy Prawa UJ. W październiku 2017 r. nastąpiła reaktywacja Koła, które od tego czasu działa nieprzerwanie pod patronatem Katedry, jak również pod opieką naukową P. Mikulego. Koło zajmuje się między innymi organizacją licznych spotkań oraz wydarzeń, związanych z tematyką prawa polskiego i porównawczego prawa konstytucyjnego. W ostatnich latach miały miejsce wykłady otwarte ze znanymi i cenionymi specjalistami z innych uczelni akademickich, między innymi z dr. hab. Mirosławem Wyrzykowskim, prof. UW, dr. hab. Piotrem Uziębło, prof. UG, prof. Badrinathem Rao z Kettering University, prof. dr. hab. Mariuszem Jabłońskim, prof. dr. hab. Tadeuszem Zielińskim, r. pr. Mirosławem Wróblewskim oraz dr. Marcinem Szwedem. Koło Naukowe Prawa Ustrojowego Porównawczego 17 maja 2019 r. zorganizowało wraz z Katedrą ogólnopolską konferencję naukową pt. *Procedura powoływania sędziów w ujęciu porównawczym*. W trakcie tej konferencji gościem-prelegentem z *key-note address* była dr hab. Anna Rakowska-Trela, prof. UŁ.

Z uwagi na pandemię COVID-19 część z tych wydarzeń konferencyjnych od 2020 r. odbywała się za pośrednictwem platform internetowych. Ważnym przedsięwzięciem było także, wspomniane na wstępie, zorganizowanie online w listopadzie 2021 r., na platformie Teams, seminarium z okazji dwudziestolecia Katedry z udziałem wielu znamienitych gości.

W omawianym okresie awanse uzyskali: dr hab. G. Kuca – na stanowisko profesora UJ, a w styczniu 2021 r. – P. Mikuli, który uzyskał tytuł profesora nauk społecznych w dyscyplinie nauk prawnych. W styczniu 2022 r. mgr N. Fox Wieloch uzyskała z wyróżnieniem stopień doktora.

Prowadzenie badań finansowanych z różnych projektów powiązane było także z kreowaniem etatów badawczych czy zawieraniem stosownych umów *ad hoc* z wykonawcami afiliowanymi przy Katedrze projektów. W ten sposób w Katedrze na czas określony zatrudnienie znaleźli dr Aleksander Dańda, dr Radosław Puchta, r. pr. Mirosław Wróblewski, mgr Michał Podsiadło oraz mgr Bartłomiej Kucia. Dodatkowo konieczność wsparcia badań finansowanych w ramach działalności statutowej oraz potrzeby dydaktyczne skłoniły kierownika Katedry do czasowego zatrudnienia w ramach stosunku pracy również na czas określony kolejno: mgr. Macieja Pacha oraz dr Elżbiety Gudowskiej-Natanek. Z kolei od października 2022 r., po rozpisaniu otwartego konkursu, do zespołu Katedry dołączyła dr Aleksandra Dębowska. Z uwagi na urlop naukowy profesora Piotra Mikulego w roku akademickim 2021/2022 – kierownikiem Katedry od 1 października do 30 września 2022 r. był profesor Grzegorz Kuca.

Katedra cały czas utrzymuje relatywnie bogatą ofertę przedmiotów obli-gatoryjnych, podstawowych i specjalizacyjnych dla studentów na kierunku prawo i administracja. Część zajęć prowadzona jest obecnie w dwu- lub trzyletnich cyklach dydaktycznych. Przed pracownikami Katedry stoi dziś wyzwanie przygotowania także nowych przedmiotów, które będą oferowane na zreformowanych kierunkach studiów z zakresu administracji publicznej.

Zakończenie

Katedra Prawa Ustrojowego Porównawczego wchodzi w trzecią dekadę XXI stulecia z ambicją utrzymania się jako wiodący ośrodek badań z zakresu prawa konstytucyjnego porównawczego. Ta subdyscyplina w naukach prawnych jest bardzo wymagająca z uwagi na konieczność łączenia różnych metod badawczych, gdzie metoda komparatystyczna jest może podstawową, ale także jedną z wielu, oraz również ze względu na potrzebę odpowiedniego przygotowania lingwistycznego. Niewątpliwie wymagało to – i nadal będzie wymagać – od obecnych pracowników Katedry wiele wysiłku, dalszego ustawicznego kształcenia i sporej aktywności zawodowej, w tym przede wszystkim z ukierunkowaniem na silne umiędzynarodowienie. Katedra współpracuje i zawsze może liczyć na wsparcie bliźniaczej jednostki, Katedry Prawa Konstytucyjnego UJ, która także przecież podtrzymuje tradycje badań prawnoporównawczych. Pracowników obydwu Katedr łączy nowy prężny ośrodek, tj. powstałe w 2019 r. Centrum Interdyscyplinarnych Studiów Konstytucyjnych Uniwersytetu Jagiellońskiego pod kierownictwem prof. dr hab. Moniki Florczak-Wątor.

Abstract

Eight Decades of Comparative Constitutional Law at Jagiellonian University

The authors describe the history of comparative constitutional law research conducted at the Jagiellonian University after the Second World War. The authors' comments also serve as a pretext to describe the research activities of the Chair in Comparative Constitutional Law on its 20th anniversary. In 2021 the chair staff celebrated this anniversary by organising a nationwide seminar, which inspired this special issue of the *Przegląd Konstytucyjny*.

Keywords: constitutional law, comparative constitutional law, Jagiellonian University, research projects, Faculty of Law and Administration, Kraków

MARIAN GRZYBOWSKI <https://orcid.org/0000-0001-7915-2653>

Prof. dr hab., założyciel i pierwszy kierownik Katedry Prawa Ustrojowego Porównawczego UJ, sędzia Trybunału Konstytucyjnego w stanie spoczynku, obecnie zatrudniony w Uniwersytecie Humanistyczno-Przyrodniczym im. Jana Długosza w Częstochowie.

PIOTR MIKULI <https://orcid.org/0000-0001-5898-1874>

Prof. dr hab., kierownik Katedry Prawa Ustrojowego Porównawczego UJ, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie.

Bibliografia

- Berglund S., *East European Multi-party Systems*, 1988 (seria: Societas Scientiarum Fennica. The Finnish Society of Sciences and Letters, No. 37).
- Czajowski J., *Kongres Generalny Meksykańskich Stanów Zjednoczonych*, Warszawa 2002.
- Czajowski J., *Konstytucja Kuby. Wstęp i tłumaczenie*, Kraków 2002.
- Czajowski J., *System konstytucyjny Meksyku*, Warszawa 2009.
- Grzybowski K., *Konstytucja krajów stref amerykańskiej i francuskiej*, „Państwo i Prawo” 1949, z. 1.
- Grzybowski K., *Montesquieu – kompromis feudalno-mieszczański (w setną rocznicę „Ducha Prawo”)*, „Państwo i Prawo” 1948, z. 9–10.
- Grzybowski K., *„Stalinizm” w socjalistycznym prawie konstytucyjnym*, „Państwo i Prawo” 1957, z. 6.

- Grzybowski K., *Wstęp*, w: *Konstytucja Niemieckiej Republiki Demokratycznej oraz „ustawa zasadnicza” z Bonn*, Warszawa 1950.
- Grzybowski M., *Dania. Zarys systemu ustrojowego*, Kraków 2017.
- Grzybowski M., *Islandia. Zarys systemu ustrojowego*, Białystok 2020.
- Grzybowski M., *Szwecja. Zarys systemu ustrojowego*, Kraków 2019.
- Institucje ombudsmana w państwach anglosaskich. Studium porównawcze*, red. P. Mikuli, Warszawa 2017.
- Karp J., *Sprawiedliwość społeczna. Szkice ze współczesnej teorii konstytucjonalizmu i praktyki polskiego prawa ustrojowego*, Kraków 2004.
- Konstytucja Gruzji*, wstęp: G. Kuca, M. Grzybowski, tłum. G. Kuca, M. Grzybowski, K. Kaczmarczyk-Kłak, Warszawa 2015.
- Konstytucja Indii*, wstęp: J. Karp, tłum. J. Winczorek, Warszawa 2020.
- Kozub-Ciembroniewicz W., *Konstanty Grzybowski – uczony, homo politicus, publicysta*, w: *Konstanty Grzybowski – myśliciel sceptyczny*, Kraków 2000.
- Kuca G., *Parlament Gruzji*, Warszawa 2010.
- Kuca G., *Parlament Indonezji*, Warszawa 2009.
- Kuca G., *Procedura budżetowa we współczesnym prawie konstytucyjnym. Analiza porównawcza na przykładzie państw UE*, Warszawa 2018.
- Kuca G., Mikuli P., Gudowska-Natanek E., *Constitutional Law / Droit constitutionnel 2020. Poland / Pologne*, „Revue Européenne de Droit Public / European Review of Public Law” 2020, Vol. 32, No. 4.
- Kuca G., Mikuli P., Pach M., *Constitutional Law / Droit constitutionnel 2019. Poland / Pologne*, „Revue Européenne de Droit Public / European Review of Public Law” 2019, Vol. 31, No. 4.
- Kulig A., *Kształtowanie formy rządów u progu niepodległej Polski (1917–1926)*, Warszawa 2013.
- Mikuli P., *Sądy a parlament w ustrojach Kanady, Australii i Nowej Zelandii (na tle rozwiązań brytyjskich)*, Kraków 2010.
- Mikuli P., *Zasada podziału władz a ustroj brytyjski*, Warszawa 2006.
- Mikuli P., *Zdekoncentrowana sądowa kontrola konstytucyjności prawa. Stany Zjednoczone i państwa europejskie*, wyd. II rozszerzone, Kraków 2007.
- Mikuli P., Kuca G., Gudowska-Natanek E., *Poland*, w: *The 2020 Global Review of Constitutional Law*, eds. R. Albert, D. Landau, P. Faraguna, S. Drugda, Boston 2021.
- Mikuli P., Kuca G., Pach M., *Poland*, w: *The 2019 Global Review of Constitutional Law*, eds. R. Albert, D. Landau, P. Faraguna, S. Drugda, Boston 2020.
- Mikuli P., Kuca G., *The Public Hearing and Law-Making Procedures*, „Liverpool Law Review” 2016, No. 37, Issue 1–2.
- Na drodze ku konstytucji kwietniowej. Szkice*, red. A. Kulig, Kraków 2015.

- Olszewski H., *Konstanty Grzybowski (1901–1970). Próba charakterystyki naukowej*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1971, t. XXIII, z. 1.
- Právo jako multidimenzionální fenomen*, red. K. Žák Krzyžanková, Z. Kühn, K. Beran, P. Maršálek, J. Wintr, P. Ondřejek, J. Tryzna, Plzeň 2020.
- Právo v měnícím se světě*, red. A. Gerloch, K. Žák Krzyžanková, Plzeň 2020.
- The New Democracies of Eastern Europe: Party Systems and Political Cleavages*, eds. S. Berglund, J.A. Dellenbrant, Cheltenham and Northampton 1991.
- Ústavní kontinuita České republiky s československou tradicí*, red. A. Gerloch, K. Žák Krzyžanková, Plzeň 2018.
- W kręgu zagadnień konstytucyjnych. Profesorowi Eugeniuszowi Zwierzchowskiemu w darze*, red. M. Kudej, Katowice 1999.

